

Stawecki, Krzysztof

**Prace konserwatorskie w kościele
parafialnym pw. Świętej Trójcy w
Jasionówce jako przykład kompleksowej
konserwacji wnętrza zabytkowej świątyni**

"Biuletyn Konserwatorski Województwa
Podlaskiego", 24, 2018, s. 27-[41]

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRZYSZTOF STAWECKI
Białystok

Prace konserwatorskie w kościele parafialnym pw. Świętej Trójcy w Jasionówce jako przykład kompleksowej konserwacji wnętrza zabytkowej świątyni

Pierwszy drewniany kościół pw. Świętej Trójcy w Jasionówce powstał w 1530 roku z inicjatywy synów Jana z Kurzeńca (Jerzego, Gaspara i Łukasza). Budowlę tę wzniesiono według projektu nieznanego nam autora. W 2. poł. XVIII wieku miejsce drewnianej budowli zajęła murowana świątynia na planie krzyża łacińskiego bez górnego ramienia, z nawą w formie wydłużonego prostokąta i dwiema zakrystiami przylegającymi od strony północnej i południowej, nad którymi na piętrze usytuowano łoże. W latach 1795-1831 bryłę świątyni powiększono o półkolistą zakrystię od wschodu, z wejściem usytuowanym od strony rynku. W tym samym czasie do zachodniej fasady dobudowano kruchtę. Nieco później, około 1837 roku, zamknięto wejście do krypty. Od 1909 do 1911 roku miała miejsce kolejna przebudowa kościoła. Nad kruchtą wzniesiono wieżę, wewnątrz przesklepiono, zaś nad wschodnią zakrystią dobudowano półkoliste prezbiterium. Okna w łożach, znajdujących się nad zakrystiami, zamurowano. Prace te wykonano pod kierunkiem architekta Stefana Szyllera, który nadał świątyni obecny kształt. Podczas remontu, jaki miał miejsce między 1934 a 1935 rokiem, sufity podbito sklejką, a całość wnętrza przemalowano. W roku 1950 ściany i sklepienie pokryto nową polichromią autorstwa Józefa Charytona, do której w latach siedemdziesiątych dodano malowidła Józefa Łotowskiego¹.

Obecna bryła kościoła, zawierająca pierwotnie wiele elementów barokowych, w wyniku wspomnianych wyżej przekształceń, zyskała cechy budowli eklektycznej.

Wnętrze świątyni w latach 1911-1914 otrzymało nowe wyposażenie składające się między innymi z ołtarza głównego, dwóch ołtarzy bocznych utrzymanych w stylu neobarokowym, ambony, prospektu organowego i stacji drogi krzyżowej. Opis konserwacji przeprowadzonej na wymienionych obiektach oraz nad wystrojem malarskim wnętrza będzie tematem niniejszego artykułu. Jego celem jest dokumentacja kompleksowych prac zmierzających do uzyskania spójnego efektu estetycznego, scalającego niejednorodną architekturę i przywracającego pierwotne walory artystyczne jego wyposażenia.

1. Ołtarz główny w kościele parafialnym pw. Świętej Trójcy w Jasionówce, stan przed konserwacją.
Main altar in the parish church of the Holy Trinity in Jasionówka, state prior to conservation.

2. Ołtarz główny w kościele parafialnym pw. Świętej Trójcy w Jasionówce, stan po konserwacji.
Main altar in the parish church of the Holy Trinity in Jasionówka, state after conservation.

3. Ołtarz boczny pw. św. Jana Nepomucena, stan przed konserwacją.
Side altar of St. John of Nepomuk, state prior to conservation.

4. Ołtarz boczny pw. Matki Bożej Szkaplerznej, stan przed konserwacją.
Side altar of Our Lady of the Scapular, state prior to conservation.

W roku 2012 proboszcz parafii Świętej Trójcy ks. Julian Siemieniako, zapoczątkował pierwszy etap, jak się później okazało, wieloletniego, całościowego odnowienia wnętrza kościoła. Rozpoczęły go badania stratygraficzne wszystkich ołtarzy, które ujawniły pod kilkoma warstwami przemalowań oryginalną malaturę, leżącą bezpośrednio na gruncie położonym na drewnie.

Jeszcze w tym samym roku podjęto prace konserwatorskie ołtarza głównego, znajdującego się w prezbiterium przy ścianie wschodniej. W chwili rozpoczęcia tych działań obiekt ten pomalowany był na kolor biały i jasnoróżowy ze złożonymi ornamentami. W dokumentacji konserwatorskiej odnotowano, iż ma on: (...) *konstrukcję architektoniczną, jednokondygnacyjną na wysokim cokole, z nieznacznie cofniętym przęsłem środkowym i kolumnowymi przęsłami bocznymi. Pierwszą kondygnację stanowi wysoki cokół z dwiema prostokątnymi bramkami, do którego przylega murowana pomalowana na biało mensa. Na osi znajduje się wysokie, architektoniczne tabernakulum o półkolistym zarysie Tronu Eucharystycznego, ujęte po bokach w spływy wolutowe i parę unoszących się aniołków. W zwieńczeniu widoczny jest Baranek Apokaliptyczny na tle promieni. Nad bramkami, między cokołami kolumn, umieszczone są ulatujące anioły w pofaladowanych szatach, z rozpostartymi skrzydłami. W trzeciej kondygnacji głównej ulokowano pary kolumn o złożonych bazach i kompozytowych kapitelach. Między nimi na postumentach znajdują się święci w powłóczystrych, biało-złoty szatach. Z lewej św. Piotr z księgą i kluczami, z prawej św. Paweł z księgą i mieczem. Pole środkowe zajmuje obraz Koronacja NMP² w złożonych ramach. Wokół niego złożone aplikacje w formie wolut i akantu. Część środkowa zwieńczona jest belkowaniem. Na osi trójkątne zwieńczenie z dwoma puttami unoszącymi koronę, pod koroną po środku dwie złożone róże. Po bokach na osiach kolumn wewnętrznych biało-złote wazon³ (il. 1).*

Ze względu na wielkość ołtarza prace rozłożono na dwa etapy. W pierwszym przeprowadzono inwentaryzację ołtarza i demontaż jego ruchomych elementów, które przewieziono do pracowni. W drugim usunięto przemalowania metodą mechaniczną i chemiczną, wykonano dezynsekcję i impregnację drewna oraz uzupełniono jego brakujące elementy flekami i kitem. Murowaną mensę oczyszczono z nawarstwień wtórnej malatury, odsłaniając pierwotnie naniesiony, w jej środkowej części, napis: *JHS*, po czym założono nowe grunty, które następnie wyszlifowano.

Na przełomie 2012 i 2013 roku przeprowadzono konserwację zdjętych z ołtarza elementów ruchomych. Był to obraz olejny na płótnie – „Koronacja Najświętszej Marii Panny”, a także rzeźby: świętych apostołów Piotra i Pawła, aniołów oraz tabernakulum wraz z figurami aniołków.

W 2013 roku kontynuowano prace przy ołtarzu głównym. Aby uzyskać właściwy efekt artystyczno-estetyczny, usunięto z niego dwie róże przybite w zwieńczeniu pomiędzy puttami trzymającymi koronę, dodając pod ich stopami dwie srebrne chmurki ustawione symetrycznie. Na szczycie, nad dwiema skrajnymi kolumnami, zamontowano gazony w kształcie płomieni. Ściany w dolnych prostokątnych bramkach pomalowano na kolor błękitny, nawiązujący do oryginalnej barwy ołtarza. Kolejnym etapem była rekonstrukcja złocien (złotem o próbie 23¾ karata) i srebrzeń oraz warstwy polichromii. W celu dobrania koloru jak najbardziej zbliżonego do warstwy oryginalnej (badania stratygraficzne wykazały obecność błękitu na ścianach i brązu na kolumnach ołtarza głównego) wykonano próby kolorystyczne, po czym kładzono emulsję akrylową w kilku warstwach, aż

do uzyskania właściwego efektu kolorystycznego. Menzę pokryto farbą, a odkryty napis wyretuszowano. Następnie na pierwotne miejsce ekspozycji wróciły: obraz „Koronacja Najświętszej Marii Panny”, rzeźby świętych apostołów, aniołów oraz tabernakulum (il. 2).

Pozytywny efekt prac konserwatorskich, do których należało przywrócenie pierwotnej kolorystyki ołtarza, zastąpienie szlakmetalą prawdziwym złotem czy odsłonięcie oryginalnego napisu, spowodowało, iż w kolejnym roku zdecydowano się na przeprowadzenie konserwacji bocznego ołtarza pw. św. Jana Nepomucena, ustawionego pod kątem przy północnej ścianie kościoła, zaś w roku 2015, symetrycznie do niego, ołtarza poświęconego Matce Bożej Szkaplerznej.

Opis stanu pierwszej z wymienionych konstrukcji przed rozpoczęciem konserwacji: *Ołtarz pw. św. Jana Nepomucena (...). Pomalowany na kolor biały i jasnoróżowy ze złożonymi ornamentami. Architektoniczny, jednokondygnacyjny na wysokim cokole, kolumnowy o parawanowo załamanych częściach bocznych. Mensa murowana, pomalowana na biało, na osi niewielkie, architektoniczne tabernakulum. Boki cokołu ozdobione złożonymi, odwróconymi wolutami, cokoły kolumn z prostokątnymi płycinami. Konstrukcja zwieńczona jest belkowaniem wyłamanym nad środkową parą kolumn. W przeszle środkowym obraz św. Jana Nepomucena, w szerokiej, ażurowej, ozdobionej liśćmi akantu, złożonej ramie. Gzyms belkowania wyłamanym, wieloboczny, lambrekinowy baldachim, pod którym umieszczono we fryzie rzeźbioną posrebrzoną gołębicę. Po bokach uskrzydłone główki anielskie. W zwieńczeniu promienista gloria z obłoków i główek aniołków, z monogramem Chrystusa w części środkowej. Po lewej i prawej stronie glorii, na osiach kolumn wewnętrznych, pomalowane na biało, złożone szyszki (il. 3).*

Usytuowany przy południowej ścianie drugi ołtarz boczny pw. Matki Bożej Szkaplerznej również pomalowany był na kolor biały i jasnoróżowy oraz ozdobiony złożonymi ornamentami. Jego architektoniczna struktura ma bliźniaczą postać. Inne jest oczywiście wypełnienie głównej kwatery, którą zajmuje obraz Matki Bożej Szkaplerznej. Ponadto w części środkowej zwieńczenia znajduje się monogram Marii (il. 4).

W obydwu ołtarzach wykonano identyczne zabiegi, jakie wcześniej przeprowadzono w ołtarzu głównym, odtwarzając pierwotną kolorystykę części drewnianej i na mensach. Badania stratygraficzne wykazały, iż kolumny ołtarzy były w kolorze ciemnego błękitu, zaś pozostałe części w dwóch odcieniach zieleni. Na mensach odkryto również zachowane napisy, adekwatne do wezwania ołtarzy (il. 5, 6).

Kolejny rok przyniósł konserwację ambony, usytuowanej przy ścianie, po lewej stronie prezbiterium. Także tutaj usunięto przemalowania oraz wykonano dezynsekcję i impregnację drewna. Założono kity i opracowano nową kolorystykę, nawiązującą do pierwowzoru (il. 7, 8).

Konserwację całości prospektu organowego przeprowadzono w roku 2017. Szafa instrumentu uzyskała brązowy kolor, nawiązujący do oryginalnej polichromii (il. 9, 10). W tym samym czasie proboszcz parafii, ks. J. Siemieniako, zdecydował się na przeprowadzenie konserwacji 14 stacji drogi krzyżowej. Stacje w formie odlewów wykonanych z palonej gliny były pomalowane na biały kolor (il. 11). W trakcie prac usunięto przemalowania metodą chemiczną, doczyszczając całość skalpelem. Zabieg ten, poprzedzony próbami, wykonywany był bardzo delikatnie i precyzyjnie. Wynikało to z faktu, iż farba wierzchnia była stosunkowo odporna na środki chemiczne.

5. Oltarz boczny pw. św. Jana Nepomucena, stan po konserwacji.
Side altar of St. John of Nepomuk, state after conservation.

6. Ołtarz boczny pw. Matki Bożej Szkaplerznej, stan po konserwacji.
Side altar of Our Lady of the Scapular, state after conservation.

ne, a zgodnie ze sztuką konserwatorską dążono do zachowania jak największego procentu oryginalnej malatury, co udało się w pełni osiągnąć. W trakcie tych czynności odkryto na każdej ze stacji wielobarwną polichromię, leżącą bezpośrednio na ceramicznym podłożu. Integralne ramy były pierwotnie w odcieniach ciemnej zieleni, zaś środkowe pola charakteryzowały się szeroką gamą barwną. Ubytki warstwy malarskiej wyretuszowano farbami olejno-żywicznymi, a każdą ze stacji zabezpieczono werniksem końcowym (il. 12).

Konserwacja drogi krzyżowej wieńczyła kilkuletni etap prac konserwatorskich ruchomych obiektów zabytkowych, stanowiących wyposażenie kościoła Świętej Trójcy w Jasionówce. Odnowione ołtarze, ambona, prospekt organowy oraz stacje drogi krzyżowej znalazły się w kontraście z wnętrzem świątyni – z zabrudzonymi ścianami i sklepieniem, niejednorodną stylistyką malowideł oraz ich złym stanem zachowania (il. 13). Dlatego też w roku 2018 podjęto decyzję o odnowieniu wnętrza kościoła. Powołana przez ks. proboszcza komisja konserwatorska w składzie: ks. Julian Siemieniako, ks. dr Jan Nieciecki, Karol Straczyński (Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku) oceniła pozytywnie zaproponowane przez autora niniejszego artykułu kolorystyczne i tematyczne rozwiązanie zmiany wystroju świątyni.

Główny problem konserwatorski, na tym etapie konserwacji, wynikał z niejednorodnej architektonicznej formy kościoła, mającej swoje źródło w opisanych na wstępie rozbudowach. W poszczególnych częściach wnętrza wystrój malarski i kolorystyczny był niejednorodny. W partii ołtarzowej ściany pomalowane były na

←
7-8. Ambona w kościele parafialnym pw. Świętej Trójcy w Jasionówce, stan przed konserwacją i stan po konserwacji.

Pulpit in the parish church of the Holy Trinity in Jasionówka, state prior to conservation. and state after conservation.

9. Prospekt organowy w kościele parafialnym pw. Świętej Trójcy w Jasionówce, stan przed konserwacją.

Organ prospectus in the parish church of the Holy Trinity in Jasionówka, state prior to conservation.

kolor zielony. Prezbiterium pokrywała barwa jasnoczerwona, tam też na sklepieniu znajdowały się przedstawienia czterech ewangelistów i scena Zwiastowania NMP. Wokół nich wykonano dekoracyjne obramienia w kształcie roślinnych i rokokowych ornamentów. Poniżej, nad wejściami do zakrystii i pomieszczenia znajdującego się od północy, umieszczone były dwa przedstawienia, po jednym na każdej ze stron, autorstwa J. Łotowskiego. W głównej nawie, na ścianach przy bocznych ołtarzach, ten sam autor wykonał wizerunki św. Franciszka (strona północna) i Chrystusa (strona południowa). Na łuku tęczowym widniał symbol papieski, a na półkolistym sklepieniu sześć wizerunków świętych w medalionach, po trzy z każdej strony.

Malowidła ściennie, jak już wspomniano, powstały w latach pięćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku. Wykonano je techniką klejową i olejną w tynku wapiennym (ściany) oraz na płycie pilśniowej (sklepienie). Ich stan zachowania był w większości dobry. Występowały jednakże duże zabrudzenia i zakurzenia polichromii, wynikające z faktu użytkowania świątyni, w niektórych partiach widoczne były zaplamienia, ściemnienie i przetarcia powierzchni malarskich. Część malatury miała słabą przyczepność do podłoża („pudrowała się”), miejscowo występowały również pęknięcia i wykruszenia.

10. Prospekt organowy w kościele parafialnym pw. Świętej Trójcy w Jasionówce, stan po konserwacji.
Organ prospectus in the parish church of the Holy Trinity in Jasionówka, state after conservation.

Przeprowadzone badania stratygraficzne wykazały istnienie w części prezbiterium wcześniejszej polichromii niż obecna, jednakże jej stan (zachowały się jedynie szczątkowe fragmenty) nie pozwalał na odtworzenie pierwowzoru. Podstawowym celem działań we wnętrzu kościoła stało się więc nadanie mu odpowiedniego charakteru, wynikającego między innymi z przeprowadzonych badań stratygraficznych oraz wykonanych już prac konserwatorskich (odnowienia ołtarza głównego, ołtarzy bocznych, ambony, prospektu organowego, stacji drogi krzyżowej, którym przywrócono pierwotną kolorystykę). Restauracja malowideł przebiegała w kierunku scalenia opracowania malarskiego, a co za tym idzie dokonania korekt istniejącego założenia. Część niepasujących późniejszych ornamentów (głównie na suficie) zlikwidowano, opracowano nową kolorystykę wszystkich ścian i sklepienia, powodując tym samym, że całe wnętrze kościoła stało się jednorodne, co wpłynęło na wyeksponowanie poszczególnych elementów jego wystroju. W ra-

11-12. Stacje drogi krzyżowej w kościele parafialnym pw. Świętej Trójcy w Jasionówce, stan przed konserwacją i stan po konserwacji.
Stations of the Cross in the parish church of the Holy Trinity in Jasionówka, state prior to conservation and state after conservation.

mach tych działań poddano renowacji malowidła z lat siedemdziesiątych XX w., autorstwa J. Łotowskiego, ulokowane na ścianach prezbiterium i przy ołtarzach bocznych oraz przedstawienie Zwiastowania NMP i czterech ewangelistów, dostosowując ich kształt do nowej koncepcji wnętrza kościoła. Zmieniono także kolor ścian, na którym znajduje się ta polichromia, na biel i jasną szarość, likwidując przy tym ozdobne paski na sklepieniu kościoła (m.in. błękitne pola nad organami) oraz „Oko Opatrzności” nad ołtarzem głównym. Zachowano malowidła z wizerunkami świętych, a także symbol papieski na łuku tęczowym. Przedstawienia na sklepieniu ujęto w jednorodną formę, nadając im kształt okręgów. Nowa kolorystyka wnętrza została oparta na trzech tonacjach bieli oraz brązie podkreślającym gzymsy, wykorzystanym również do wykonania obwódek wokół obrazów. Całość prac zakończono w czerwcu 2018 roku (il. 14).

Aktualny wygląd wnętrza kościoła Świętej Trójcy w Jasionówce, z odnowionymi wszystkimi obiektami stanowiącymi wyposażenie świątyni, malowidłami ściennymi, nową ujednoliczoną kolorystyką sklepień i ścian, stanowić może wzór do naśladowania przy rozwiązywaniu podobnych problemów w innych obiektach sakralnych. Należy przy tym podkreślić, iż opisany wyżej końcowy efekt nie byłby możliwy bez wielkiego zaangażowania i determinacji proboszcza

13-14. Wystrój kolorystyczny i malarski kościoła parafialnego pw. Świętej Trójcy w Jasionówce. Stan przed konserwacją i stan po konserwacji. Wszystkie zdjęcia K. Stawicki.
Colour and painted decoration of the parish church of the Holy Trinity in Jasionówka, state prior to conservation and after conservation. All photo: K. Stawicki.

parafii Świętej Trójcy ks. Juliana Siemieniaki, jak i bez ogromnej pomocy parafian, którzy przez wiele lat ponosili koszty prac konserwatorskich. Tym bardziej cieszy fakt, iż ostateczny rezultat sześcioletniej współpracy został bardzo pozytywnie przyjęty zarówno przez komisje konserwatorskie, jak i samych wiernych.

PRZYPISY

- ¹ Opracowano na podstawie: J. Pyzia, *Kościół parafialny pw. św. Trójcy w Jasionówce. Studium historyczno-architektoniczne*, Białystok 1985 (mps).
- ² W karcie ewidencyjnej ołtarza (3436) wymieniony jest obraz: „św. Trójca”, natomiast w karcie obrazu (3445) umieszczono już właściwą nazwę – „Koronacja Najświętszej Marii Panny”.
- ³ Cytowane opisy ołtarzy pochodzą z dokumentacji konserwatorskiej autorstwa K. Staweckiego. Sporządzono je na podstawie kart ewidencyjnych zabytków Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku o numerach: 3435, 3436, 3437 oraz w oparciu o bezpośredni ogląd obiektów.

CONSERVATION IN THE PARISH CHURCH OF THE HOLY TRINITY IN JASIONÓWKA
AS AN EXAMPLE OF THE COMPLEX CONSERVATION OF A HISTORICAL CHURCH

The author of the article described the complex conservation of the church of the Holy Trinity in Jasionówka. The titular work was commenced in 2012 by renovating the main altar and continued in successive years by expanding its range so as to encompass the side altars, the pulpit, the organ prospectus, and the Stations of the Cross. The last stage of conservation involved renovating the church interior. Paintings were restored and new colours on the walls and ceiling were devised, thus rendering uniform the aesthetics of the entire church, which had been expanded upon several occasions. The work – which lasted six years – would have not been taken place if it had not been for the determination and understanding for the need of a complex renovation on the part of the parish priest – Rev. Julian Siemieniako, as well as the great involvement of the parishioners.